

Obsah

Poděkování

Eva Hauserová a Marek Kvapil: Předmluvy k českému vydání

1. Zahradničení a odolnost

Velké a malé těžké časy / Zvláštní stravovací potřeby a těžké časy – a pozvánka k zahradnickým dobrodružstvím / V očekávání Y2K se stala zvláštní věc / Trénink rovnováhy / Přiměřená soběstačnost / Kolik půdy potřebujete? / Zahradničení – základní dovednost k přežití

2. Zahradníková smlouva: 33 zlatých pravidel

Velká Smlouva / Smlouva: Dohoda mezi domestikovanou rostlinou a jejím pěstitelem / 33 zlatých pravidel zahradničení

3. Zahradničení v období zdivočelého počasí a klimatických změn

Globální oteplování na vaší zahrádce / Dobrodružství se zdivočelým počasím a co se stalo toho roku, kdy nám Kalifornané ukradli déšť / Poučení z malé doby ledové – model zemědělské odolnosti / Elektřina / Pravidlo kmene Hopi / Vyhodnoťte odolnost a využijte možnosti svojí půdy / Sázka na globální oteplování – strategie s jednoletými a víceletými plodinami / Hloubka setí, půdní typ a počasí / Sázkařův průvodce vysazováním sazenic / Předklíčování osiva a testy klíčivosti / Klimatické změny, choroby a škůdci / Přezimující plodiny, střídavé pěstování a odolnost / Vejce, košíky a rozmanitost / O sušení sena za slunečného počasí

4. Výživa a potravní soběstačnost

Dva oranžové kufrý a záplavy v Nové Anglii / Zvyky v nakupování, jablka a odolnost / Ořechová dáma – o ořechách, využívání příležitostí a o ústní tradici / Obchod, výměna, půjčování a dary / Voda / Vyberte si své kalorické a bílkovinné základní potraviny / Alergie na pšenici, nesnášenlivost lepku a celiakie / Ideální podmínky skladování 49 druhů ovoce a zeleniny, které vydrží déle než dva měsíce / Mletí a skladování celozrnné mouky / Použití celozrnných bezlepkových mouk / Astma, alergie a dobrodružství s omega-3 mastnými kyselinami / Nákup masa pasených zvířat a mléčných výrobků / Chybějící složka – můžeme ztloustnout z toho, co nejíme? / Odlišný pojmový rámec pro porozumění obezitě / Cukr / Sůl, vysoký krevní tlak a otoky / Další oleje a tuky / Vitamíny, minerály, fytochemikálie a vláknina / Zvláštní závěry pro celiaky, lidi s glutenovou intolerancí a nesnášenlivostí mléčných výrobků / Způsoby konzervace a skladování / Sušení ovoce a zeleniny / Sušení švestek (a fíků, meruněk, broskví a nektarinek) / Sušičky / Schraňování a skladování semen

5. Práce a cvičení

Účelné cvičení / Problém všechno-nebo-nic / Zahřívání a celková kondice / Syndrom neklidných nohou, chůze a zahradničení / Styly pěstování a práce – záhony nebo řádky / Vyberte si způsoby pěstování, metody práce a náradí, které vyhovují vašemu tělu / Záhony ryté na hloubku dvou rýčů, jednoho rýče, ryté občas a ryté žížalami / Rolnická motyka / Volba sponu a práce / Výsadba sazenic / Rýhovací pluh / Střídejte druhy práce / Plevel / Nákup náradí / Použití těžké

rolnické motyky / Použití lehké motyky / Broušení náradí / Mulčování / Ještě jednou výsadba sazenic versus přímý výsev / Výběrová nepořádnost / Vědět kdy přestat / Méně námahy pro záda (a kolena) / Pomocníci

6. Voda a zavlažování

Základní vodní poměry na vaší půdě / Ovocné stromy a ořešáky / Okrasné a krajinářské výsadby / Tráva / Voda a spon / Voda a úrodnost / Voda a eroze / Trojí účinek mulčování / Proč nesnáším kapkovou závlahu / Půdní kapilarita a efekt nádoby / Výsadby za sucha / Zálivka kropením / Odolnost vůči suchu a zelenina / Odolnost vůči suchu a staré tradiční odrůdy / Staňte se domorodcem v krajině, kde žijete

7. Půda a půdní úrodnost

Velký obraz / Půdní test / Pokus / Zvyšování půdní úrodnosti / Přidávejte hnojiva na správná místa / Zachování půdní úrodnosti / O nekupování věcí / Zvyšujte úrodnost pomocí bobvitých rostlin / Pěstujte si hnojivo s azolou / Hnůj / Mocné čůrání / Listí / Hnojení posekanou trávou / A znovu Squanto a syrové ryby / Proč už nekompostuji / Dodatek k hromadám odpadu

8. Brambory

Chvála brambor / Brambory a dobrodružství odolnosti / Brambory, výživa, diety a stravování / Brambory, glykoalkaloidy a citlivost na lilkovitě / Brambory pro každou příležitost / Pěstování brambor – témata a variace / Zalévání / Sklizeň / Výnosy brambor / Skladování brambor / Vyhněte se chorobám brambor / Skladování vlastní sadby a udržovací šlechtění brambor / Hlavní způsoby vaření brambor / Příprava bílých a žlutých brambor / Příprava modrých brambor

9. Hejno nosnic

Drůbež ve městě a na předměstí / Kachny nebo slepice / Drůbež pro různé účely: výběr typu a plemene / Plemena a chování nosných kachen / Krmení hejna ve volném výběhu v dobrých časech / Krmení drůbeže v těžkých časech / Kachny k hubení zahradních škůdců / Vaření z kachních vajec

10. Tykve a dýně

Proč nekoupíte prvotřídní dýni / Tři druhy dýní, tři způsoby ošetření a použití / Sedm vynikajících trvanlivých odrůd dýní pro gurmány / Podzimní dýně – výborné delikaty a Small Sugar / Letní dýně / Ve stopách Buffalo Bird Woman – dobrodružství se sušením dýní / Moderní rám na sušení dýní / Pěstování dýní a tykví / Sklizeň, skladování a ošetřování / Dokonalý dýňový koláč / Schraňování osiva dýní a tykví / Skladování osiva dýní a tykví

11. Fazole

Představení fazolí / Vaříme fazole: maximální chuť a minimální zvukové efekty / Vyberte si vlastní přátelské mikrobiální členy Velké smlouvy / Zadržte vodu / Použijete na suché zrno keříčkové fazole nebo tyčkové? / Smíšená kultura kukuřice a fazolu / Fazolové strategie / Neobyčejný fazol obecný / Bob obecný / Čínské fazolky (vigna) / Fazol šarlatový / Cizrna na pražení / Fazol ostrolistý / Proč nemůžete u fazolu poznat křížence, pěstování semen, izolační vzdálenosti a čísla / Sklizeň a luštění luštěnin / Turbo-fukar / Kolik fazolí?

12. Kukuřice

Kukuřice a výživa / Na obranu kukuřice / Sušení sladké kukuřice / Typy kukuřice na zrno – tvrdá, moučná a koňský zub / Znovuobjevení kukuřice / Porušte zažitá pravidla vaření / Odrůdy tvrdé kukuřice a jejich použití / Rychlá polenta / Carolin univerzální rendlíkový chleba / Speciální rendlík na chleba / Pražení kukuřice / Odrůdy moučné kukuřice a jejich použití / Polouniverzální palačinky / Polouniverzální piškot / Magic Mana / Pikantní kukuřičná omáčka / Pěstování osiva kukuřice – triky a taktika s izolační vzdáleností / Vyhněte se inbrední depresi / Selektce / Pěstování, sklizeň a skladování kukuřice / Výnosy / Partyzánské zahradničení (guerilla gardening)

Příloha A: Poznámky a odkazy

Příloha B: Osivářské společnosti a zdroje

Pěstování zdravého jídla - zdroje v češtině

Chvála Nezdolného zahradníka

O autorce

Rejstřík

33 zlatých pravidel zahradničení

1. Všechno zahradničení je místní

Kupte si jednu nebo dvě dobré knížky o pěstování, které se týkají vašeho kraje. Knihy, zahradnické časopisy a internetové stránky mohou být dobrým zdrojem obecných zásad, inspirace a nápadů, ale pokud jsou orientované na celou zemi, nemusí všechno platit právě pro váš kraj.

Také osivo a školkařské katalogy si objednávejte z vašeho kraje. Tak získáte nejlepší zdroj odrůd a variet semen a rostlin nejlépe přizpůsobených místním podmínkám. Katalogy mohou být jednou z nejlepších zdrojů informací z vašeho kraje.

2. Vyberte si rostliny, které se už kolem vás pěstují

Ze zahradnických knih místních autorů a z katalogů místních semenářských firem se můžete dozvědět, které rostliny a odrůdy se tu pěstují. Přibližnou představu o místních podmínkách vám poskytnou klimatické mapy. V katalozích bývá také někdy uvedeno, pro jakou oblast je rostlina vhodná. Někdy i malá vzdálenost znamená velký rozdíl v podmínkách k pěstování.

Někdy my zahradničtí výzkumníci odvážně riskujeme a zkusíme přidat k místnímu repertoáru plodinu, kterou tu nikdo před námi nevyzkoušel.

3. Odrůdy odrůdy, odrůdy

Tři nejdůležitější faktory úspěšnosti v zahradě jsou: odrůdy, odrůdy, odrůdy. Z plodin určitého druhu – například dýně – se bude ve vašem kraji dařit pouze určitým odrůdám. Některé budou potřebovat víc tepla nebo delší vegetační dobu bez mrazu, než je u vás. Jiné podlehnou nemocem, které se ve vašem kraji vyskytují.

Zemědělské podniky většinou pěstují odrůdy, které nechutnají zdaleka tak dobře, jako lahůdkové domácí zahrádkářské odrůdy. Ty nejplodnější a pro mechanizovanou sklizeň a dalekou přepravu nejvhodnější odrůdy nemívají tu nejlepší chuť.

Odrůdy rajčat, které mají v jednom kraji výbornou chuť, mohou být při pěstování jinde úplně nevýrazné. Moje oblíbené odrůdy rajčat jsou 'Stupice' a 'Amish Paste'. 'Stupice' je velmi rané, ale přitom má plnou chuť, což rané odrůdy nemívají. Plody mívají průměr jen do 5 cm. 'Amish Paste' je veliké masité rajče, které má výbornou chuť i za syrova, což většina masitých rajčat nemá. Je to mohutná rostlina asi o tři týdny pozdnější než 'Stupice'. Poté, co jsem vyzkoušela tucty odrůd rajčat, jsem zůstala u těchto dvou jednak kvůli jejich chuti, ale i proto, že dokážou dozrát do dobré chuti i v částečném stínu a za špatného počasí. Mnoho jiných odrůd dosáhne špičkové chuti jenom na plném slunci nebo v místech s teplejším létem, než tu míváme.

Staré odrůdy mívají často zvláštní vlastnosti, pro něž byly dřív ceněny a které mohou být cenné i dneska pro domácí zahrady. Například kapusta 'Russian Hunger Cap' vybíhá na jaře do květu o měsíc nebo i o víc později než jiné odrůdy, a poskytuje tak ke zpracování zelenou hmotu během tak zvaného hladového období, kdy už přezimovavší kapusty vyběhly do květu, ale jarní druhy listové zeleniny ještě nenarostly. Mnohé staré odrůdy prosluly svojí chutí. Brambor 'Green Mountain' je jednou z nejstarších odrůd a je úžasný na pečení (ale na žádnou jinou úpravu).

Různé odrůdy jsou často dobré jen pro určitý způsob přípravy. Některé odrůdy hrášku jsou dobré za syrova. Jiné mají masité jedlé lusky. Další se nehodí ani k jednomu, ale je z nich výborný suchý hrách na polévky. Lusky tohoto polévkového hrachu jsou tuhé, vláknité a nejedlé, a jejich semena ztvrdnou příliš rychle, než abyste je stačili sklídit k jídlu za syrova.

Odrůdy mohou být determinantní nebo indeterminantní. Determinantní rostlina roste do určité velikosti, pak přestane tvořit vegetativní části (stonek, listy) a místo toho vytvoří plody nebo semena. Indeterminantní rostliny pokračují i po tvorbě plodů nebo semen v růstu. Determinantní rostliny mívají keříčkový tvar a jejich plody dozrávají víceméně najednou. Indeterminantní rostliny se buď neuspořádaně rozrůstají, nebo jsou popínavé a jejich dozrávání je rozložené do delšího období. Vyžadují většinou víc prostoru než determinantní odrůdy a mohou potřebovat oporu, jako jsou tyčky, mříže nebo drátěné klece.

Některé odrůdy se dobře skladují, jiné ne. Brambor 'Yukon Gold' vydrží celé měsíce. 'Rose Gold' vyklíčí do měsíce po sklizni.

Některé odrůdy ovoce a zeleniny se výborně hodí ke zmrazování, jiné odrůdy těžce plodiny se po zmrazení nebo uvaření či zakonzervování promění v kaši a ztratí úplně chuť. Jahoda 'Benton' je výborná zasyrova, ale když ji povaříme nebo blanšírujeme a zmrazíme, ztratí všechnu chuť a většinu barvy. Jahoda 'Totem' je ohromná do zavařenin, ale k jídlu za syrova není dost sladká. Do zavařeniny ji můžete osladit podle chuti.

Různé odrůdy jedné plodiny mohou vyžadovat rozdílné doby výsevu. Některé odrůdy ředkviček se dají pěstovat buď jen na jaře, nebo jen na podzim. Zimní ředkve ke skladování, jako je například 'Black Spanish', se pro podzimní sklizeň musejí pěstovat v létě.

Zahradnické zkušenosti nahromadíte během roků jedině tak, že budete zaznamenávat poznatky o jednotlivých odrůdách, které pěstujete. Jen tak můžete opakovat to, co mělo úspěch. Pokud se něco nepovede, můžete to zkusit jinak.

Udržovat přehled o odrůdách může být těžší, než si představujete. Ptáci, děti a celá příroda mají nepotlačitelnou chuť vytahovat, přehazovat nebo vyhazovat ty malé cedulky, které umístíte do rádků. Zkušený zahradník budou mít někde doma psané poznámky, kde mohou odrůdu dohledat, až cedulky zmizí nebo písmo vybledne. Já si také poznamenávám zdroj osiva, protože se může stát, že různé semenářské firmy mohou prodávat pod stejným jménem úplně jinou verzi odrůdy.

4. Vyberte si odrůdy, které se ve vašem okolí už pěstují

Knihy o zahradničení od tuzemských autorů a místní školkařské katalogy jsou hlavním zdrojem informací o odrůdách, kterým se ve vašem okolí daří. Je rovněž užitečné při procházce nahlížet přes ploty a promluvit si s lidmi, které vidíte pracovat na zahradě. Většina lidí si o svých zahradách moc ráda povídá.

5. Kupujte ty nejkvalitnější rostliny a semena

Prodejny velkých obchodních řetězců nejsou tím správným místem na nákup rostlin a osiva. Vyznačují se regály plnými balíčků semen té nejnižší kvality, které označí jménem některé celostátně oblíbené odrůdy. Často neobsahují nabízenou odrůdu, ale jen co nejlevnější typ, jenž vypadá přibližně podobně, ale vůbec se nemusí podobně chovat a chutnat. Zkušení, kteří vědí, že jméno na sáčku a obsah se nemusejí shodovat, taková osiva nekupují.

Tyto obchody mají stejnou stereotypní nabídku na Floridě, v Minnesotě i v Oregonu. Většina těchto odrůd stejně nebude pro váš region vhodná. Některé u vás ani neporostou nebo nebudou plodit. A i když odrůda bude vhodná a bude se shodovat se jménem na obalu, nedostanete většinou ty nejlepší linie dané odrůdy, ale jen ty nejlevnější. A na linii v mnoha případech velmi záleží. Celostátně distribuované balíčky semen v obchodních řetězcích mají většinou kvalitu stupně co-jsme-zametli-ve-skladišti.

Stejně tak ovocné stromky nabízené v obchodních řetězcích většinou nejsou v odrůdách vhodných pro vaši oblast a mohou tam být některé, které u vás vůbec nemohou plodit. Někdy se ani neudává jméno odrůdy. Na visačce je napsáno jen Hrušeň či Jabloň. Nikdo neodpovídá svojí pověstí za to, jestli je váš stromek mrtvý, nemocný, nebo jestli je to odrůda, která u vás nemůže přežít ani průměrnou zimu. Obchodní řetězce nakupují často od těch nejlevnějších dodavatelů.

Chcete-li nakoupit vhodná semena nebo rostliny, vyhledejte nejdřív místní nebo oblastní osivářské firmy a školky. Mnohé z nich prodávají především nebo výlučně na písemnou objednávku nebo v internetovém obchodě. Staňte se fanouškem jejich internetových stránek. Skoro všechny „místní“ a „oblastní“ semenářské firmy mají ve skutečnosti zákazníky z celého státu. Místními je činí důraz na odrůdy, kterým se v jejich kraji daří, a ostatní odrůdy, které by u nich neprosplávaly, ve svých katalogích označí. Otevřete-li katalog celostátní velké firmy, hodně nebo většina odrůd bude pro vás nevhodná, ale vy nemáte šanci zjistit, které to jsou.

Dobrá semena a sazenice lze získat i na farmářských trzích.

Když kupujete rostlinu nebo sazenici, podívejte se, jestli nejeví známky onemocnění jako plíseň, zakrnělý růst, pokroucené nebo skvrnité listy. Rostlina by neměla být neúměrně velká na svůj kontejner. Kořeny by měly být v půdě, neměly by růst několikrát dokola kolem stěn a dna kontejneru. Rostlina by měla mít svoji obvyklou barvu, nikoliv například žlutou (což většinou znamená nedostatek dusíku).

6. Rostliny potřebují slunce

Některé ho potřebují víc, jiné méně. Ovocné stromy zpravidla prospívají na plném slunci. Většina zeleniny, například kukuřice a rajčata, také chce co nejvíc slunce (až na extrémní oblasti). Ale některé listové zelenině, například salátu nebo kapustě, se daří i v částečném stínu. Obecně řečeno, ovoce a rajčata, dýně a melouny potřebují spoustu slunce. Jestliže sklízíme listy, bude polostín stačit. Kořenová zelenina je někde mezi. Rozdílné požadavky na slunce mohou mít i jednotlivé odrůdy. V mnoha katalozích je u nich symbol, podle něhož poznáte, jestli vyžadují plné slunce nebo mohou růst v polostínu. Pokud žijete v místech s velmi horkým a suchým létem, mohou přistínění vyžadovat i takové plodiny, jako jsou rajčata či dýně.

Při navrhování zahrady vyhradíme většinou nejvíc osluněná místa zeleninovým záhonům a ovocným stromům. V zeleninové zahrádce umístíme řádky vysokých tyčkových fazolí a vysoké kukuřice na severní stranu, aby nestínily nižším druhům zeleniny.

7. Rostliny potřebují teplo

Některé rostliny mrazivé počasí přežijí. Ale žádná rostlina za mrazu neroste. Některým se daří za chladného počasí časného jara. Jiné potřebují tepla víc, a musíme počkat až do léta, než je vysejeme nebo vysadíme na zahradu.

8. Některé rostliny potřebují chladno

Ovocné stromy často potřebují v zimě určité období chladna, aby na jaře začaly kvést. Proto o vhodnosti odrůdy pro váš kraj rozhoduje i to, jestli jí vyhovuje vaše zima.

Některé rostliny potřebují chladno, aby měly dobrou chuť. Kapusta a kadeřávek nevyvinou tu nejlepší nasládlou chuť, pokud není období chladného počasí. Pastinák potřebuje i mrazivé počasí, aby měl sladký kořen.

9. Rostliny potřebují půdu

Existuje sice hydroponie, což znamená pěstování rostlin ve skleníku bez půdy. Toto je však špičková technologie závislá na infrastruktuře a na přístupu k agrochemikáliím. Tato kniha je o technologicky nenáročném zahradničení a farmaření a je založena na postupech organického pěstování. My budeme pěstovat své rostliny na půdě.

10. Rostliny potřebují živiny

Většinu toho, co rostliny potřebují, získají z vody a ze vzduchu a energii zase ze slunce. Zbytek pochází z půdy. Na kvalitě půdy tedy záleží, zda vaše rostliny potřebují k optimálnímu růstu i hnojit. Panenská úrodná půda v takzvaném americkém kukuřičném pásu mohla poskytnout dobrou úrodu kukuřice, fazolí a dýní po pět roků za sebou bez přihnojení. Potom výnosy poklesly, indiáni okopali další políčko a staré nechali několik let ležet ladem, aby znovu

načerpalo síly. Na tak dobré půdě však pěstuje málokdo z nás. Ani nemáme neomezené množství nové půdy. Se sklizní odvážíme z pole nebo sadu i výživné látky, které musíme nahradit, abychom zachovali půdní úrodnost. K tomu potřebujeme postupy k udržení a zvýšení půdní úrodnosti, které popisuje 7. kapitola.

11. Pro rostliny musíte připravit plochu

Při zakládání zeleninové zahrady musíme odstranit nebo obrátit drn a nakypřit půdu pomocí rýče, těžké motyky, pluhu nebo rotavátoru (půdní frézy). Obvykle musíme novou zahradu zorat dvakrát. Po první orbě jsou v půdě hroudy s velkými kusy drnů trávy a plevelů, které by začaly znovu růst. Proto zoráme poprvé a počkáme alespoň tři týdny, až většina trávy a plevele na obrácených drnech odumře. A pak, když začínají drny u povrchu znovu obrážet, zoráme podruhé, takže se i zbylé drny dostanou dostatečně hluboko, aby odumřely také. Také se při druhé orbě dál rozdrobí hroudy. Jednou orbou neuděláte z trávníku nebo pastviny zahradu. Někdy musíte orat i třikrát. (Pokud s druhou orbou nepočkáte potřebných několik týdnů, pak s ní sice obrátíte drny na povrchu, ale stejné množství jich vytáhnete z hloubky, kde ale ještě tráva a plevele neuhynuly, takže ničeho nedosáhnete. Musíte počkat, až drny v hloubce odumřou.)

K orbě potřebujete, aby půda měla správnou vlhkost. V příliš vlhké skončíte s velmi trvanlivými hroudami a můžete na roky poškodit půdní strukturu.

Orba obrací vrchní vrstvu půdy s většinou semen plevelů a uloží je tak hluboko, že nemohou klíčit. Důkladná základní orba může výrazně zmenšit celý problém s plevelem.

Pokud zakládáte malý zeleninový záhon na zahrádce místo kusu trávníku pomocí rýče a lopaty, je nejjednodušší drn odstranit a zkompostovat. Pak na záhon navezte kompost nebo jiné vylepšující přísady, do hloubky rýče ho zryjete a půdu rozmělníte těžkou motykou.

Ovocné stromky sázíme dost vzrostlé (jedno – nebo dvouleté) a na místa, kde je nepřerůstá okolní tráva, aby měly šanci znovu zakořenit a být konkurenceschopné. Obvykle vykopeme jámu jen o málo větší, než je kořenový bal. Na povrch půdy pak přidáme kompost, hnojivo nebo mulč, aby se nakypřila přirozenou cestou (např. žížalami) pro rozrůstající se kořenový systém.

12. Můžete pěstovat na záhonech nebo v řádcích, více i méně intenzivně

Neexistuje žádná nejlepší volba. Každá má svoje výhody a nevýhody, o nichž pojednávají další kapitoly. Dočteme se, jak styl zahradničení hluboce ovlivňuje odolnost zahrady vůči počasí, potřebu vody a množství i druhů práce, kterou budete muset konat.

13. Sázejte a sejte ve správný okamžik

Divoké rostliny mají většinou složitý mechanismus dormance semen, který zaručuje, že semena vyklíčí ve správnou roční dobu. My lidé jsme ale svým výběrem tento mechanismus oslabovali, protože překáží naší snaze vysít rostlinu tehdy a tam, kdy se nám hodí, a také v úplně jiných

oblastech, než jakým byla původně přizpůsobena. Proto musíme převzít i zodpovědnost za správnou dobu výsevu.

Několik činitelů určuje, kdy máme vysít určitou plodinu nebo odrůdu. Jedním je teplota dostatečná pro klíčení a růst dané plodiny. Různé plodiny a odrůdy potřebují různé množství tepla. Hrášek spokojeně vyklíčí v půdě tak studené, že by v ní semena kukuřice shnila. Druhým faktorem je odolnost plodiny vůči mrazu. Mladé rostlinky hrachu snesou namrznutí. Většina odrůd kukuřice ve stadiu malé rostlinky také, ale nesnese takový mráz jako hrášek. Rostlina rajčete odumře, jakmile je vystavena sebemenšímu mrazu.

Dalším činitelem ovlivňujícím dobu výsevu je míra, do jaké může plodina prospívat v chladném počasí. Jsme často v pokušení vysévat moc brzy. Pár dní nám připadá dost teplo a vysejeme kukuřici. Pokud je ale na ni moc chladno, semena místo klíčení shnijí. Nebo někdy vyklíčí, pak se vrátí chladnější počasí a malé rostlinky nedokážou vyrůst. Potřebují větší teplo, aby vzkvétaly a prospívaly. Pak nastoupí červi, brouci a plísňe a rostlina podlehne. Zatím hrášek, který jsme vyseli ještě před kukuřicí, rychle a spokojeně roste. Hrášek v chladném počasí klíčí i roste dobře.

Závěr: kukuřici budeme vysévat později než hrášek, a rajčata vysázíme ještě později než kukuřici. V semenářských katalogích nebo na obalech semen bývá obvykle uvedeno, kdy plodinu nebo odrůdu vysévat.

Při setí se řídíme poznatky a předpoklady o klimatu daného regionu. Avšak klima je statistická veličina, a my se v zahradě nesetkáváme s klimatem, ale s počasím. A to je nestálé, vrtkavé. Například 15. květen je tady u nás dobrý termín na vysazení rajčat, protože většinou už nehrozí jarní mrazy. Ale letos by třeba mráz mohl přijít i po tomto datu a my bychom o rajčata přišli.

Vítejte u konceptu opakovaného vysazování a vysévání.

14. Vysévejte semena do správné hloubky

Většinou se uvádí obecné pravidlo, že semeno by se mělo vysít do hloubky čtyřnásobku své velikosti. Ve skutečnosti optimální hloubka nezávisí jenom na velikosti semen, ale též na kvalitě půdy, období a momentálním i očekávaném počasí. Maličká, prachu podobná semínka sotva pokryjeme zemí. Velká semena, jaká má kukuřice nebo fazole, většinou dáváme 2,5 cm nebo i víc hluboko, podle počasí a půdy (viz 3. kapitola). Nejčastější důvodem, proč semena nevzešla, je příliš velká hloubka setí. (Jeden majitel semenářské firmy mne žádal: „Prosím, moc prosím, řekněte lidem, ať nesejí příliš hluboko. Zahrabou semena do hloubky, ta nemohou vyklíčit, a lidé pak svádějí vinu na osivo.“)

15. Rostliny potřebují vodu

Většina našich kulturních plodin pochází z oblastí s hojnými srážkami během vegetace. Pokud je má i váš kraj, můžete tyto plodiny pěstovat bez zavlažování nebo jen s občasnou zálivkou v

závislosti na plodině, konkrétní metodě pěstování a sponu (uspořádání řádků a vzdálenosti) rostlin. Pokud jste v místě s méně srážkami, než rostlina potřebuje, musíte rozdíl dorovnat zavlažováním.

16. Rostliny potřebují k růstu prostor

Zasadíte-li ovocné stromy příliš blízko k sobě, neporostou tak dobře, jako kdyby měly místa dost. Jejich kořeny budou soupeřit o zdroje. Plody budou malé nebo nekvalitní. Zelenina z přečpané zahrady bude zakrnělá a může růst tak pomalu, že bude tuhá nebo hořká.

17. Musíte plít

Rostliny se potřebují zbavit konkurence plevelů. Někdy jsou plevelem divoké rostliny původem z vaší oblasti. Ale většinou problémy se zaplevelením dělá něco jiného. V zahradách to bývají rostliny, které sami vyséváme jako pícniny nebo trávnický. Jsou konkurenceschopnější, agresivnější a vitálnější než naše zelenina. Od našich trav určených pro pastviny a trávnický nesmíme chtít měkké části, protože je nejíme. A očekáváme, že budou úspěšně konkurovat divokým rostlinám a plevelům. Mnohé konkurují tak úspěšně, že přerostou mnoho nebo většinu původních rostlin. Tytéž trávy, které vyséváme na pastviny a do trávníků, pak dělají velké potíže se zaplevelováním zeleninových zahrad. Některé plevele jsou malé jedlé rostlinky, které většinou na zahradě tolerujeme, jako například ptačinec, šruchu nebo merlík. Ovšem naše zákeřné plevele jsou většinou plnoprávními členy Velké smlouvy, které jen nevítáme na vlastní zahradě nebo nejsme rádi, že se k nám přidaly. Pampeliška je také členem Velké smlouvy, stejně jako potkan nebo domácí myška, ať se nám to líbí nebo ne.

18. Odolávejte pokušení dělat zbytečnosti

Schopný zahradník pracuje méně, zatímco zahrada plodí víc. Věci nemusejí být dokonalé. Řádky nemusejí mít přesné rozestupy; stačí, když mezi nimi můžete okopávat. Z rajčat a kukuřice nemusíte odstraňovat výhonky. Není třeba mořit osivo fungicidy, máte-li správnou odrůdu a správná semena. Jakmile fungicidy použijete, brzy zjistíte, že je už používat musíte. Protože vše má i své vedlejší účinky, provádění zbytečností vede k nutnosti provádět další zbytečnosti, abyste odstranili nežádoucí vedlejší účinky těch prvních. To všechno vám přidělá spoustu práce navíc.

19. Musíte jednotit

Rostliny by si neměly konkurovat navzájem. U mnoha zelenin sejeme při přímém výsevu mnohem hustěji, než budou dospělé rostliny potřebovat. Je třeba to dělat, protože ne všechna semena vyklíčí a hmyz a jiné vlivy část rostlinek zničí. Indiáni učili evropské osadníky vysévat pětkrát tolik semen kukuřice, než bude třeba. „Jedna pro brouky, jedna pro vránu, jedna zplesniví a dvě porostou.“ Pokud si ale škůdci svůj podíl nevezmou, skončíme s přehoustlým porostem se zakrslými klásky nebo úplně bez nich.

Sklizeň z hustých zakrslých rostlin nikdy není tak šťavnatá, křehká, chutná a sladká jako z rostlin pěstovaných ve správných rozestupech. Navíc stresovaná rostlina někdy vytváří odpuzující látky, takže sklizeň pak bude tvrdá nebo hořká. Takže pokud máme víc rostlin, než je optimální pro daný prostor, musíme jednotit.

Chce to ukázněnost. Odstranit prvním zásahem rostliny viditelně podřadné je možná snadné. Ale jednotit na konečnou vzdálenost, to znamená vytrhnout nebo vykopnout motykou dokonale zdravé, silné, cenné rostlinky, které si zaslouží žít stejně jako ostatní, ale mají jen smůlu, že rostou příliš blízko jiných rostlin, to může být těžké. Musím vždycky zatnout zuby a prosím Nebesa o prominutí.

Často musíme probírat i plody na ovocných stromech, pokud chceme získat velké prvotřídní ovoce. Jednou jsem pozorovala, jak to dělá majitel broskvového sadu. Když byly broskve velké jako kuličky na hraní a visely v trsech po dvou či po třech, procházel sadem s plastovou pálkou a jedním nebo dvěma zkušenými údery shazoval neomylně z každého trsu ty slabší plody.

20. Rostliny potřebují ochranu před hmyzem, škůdci a býložravci

Abych mohla pěstovat česnek, musím chytat sysly. Jinak by odnesli každičkou hlavičku česneku, ať bych vysadila malý záhonek nebo celé pole. S jediným rozdílem, že kdybych vysadila celé pole nechráněného česneku, měli bychom mnohem větší úrodu syslů. Naše údolí s mírnými zimami a s mnoha přezimujícími plodinami je pravým syslím rájem. Takže chceme-li v syslím ráji pěstovat česnek, musíme si se sysly nějak poradit.

Zahradníci mají několik možností, jak se chránit před velkými škůdci, jako jsou jelení a srnčí zvěř, zajáci, králíci a hlodavci. Někdy oplocujeme. Někdy lovíme a klademe pasti. Jindy se obrátíme na jiné členy Velké smlouvy, aby nám se škůdci pomohli. Například kočky a psi si se sysly poradí tak dobře, že je nemusíme chytat do pastí. Mnoho mých sousedů by zeleninové zahrady bez oplocení vůbec nemohlo mít. Pokud neoplocují, nechávají psy puštěné přes noc venku.

S hmyzími škůdci si my organiční zahradníci většinou poradíme použitím správných odrůd, načasováním výsevu tak, abychom se vyhnuli nejhorším problémům, střídáním plodin a jinými triky omezujícími populace škůdců. A také tím, že naverbujeme a podpoříme přirozené nepřátele škůdců, necháme pro ně poblíž nezorané plochy a živé ploty, které jim poskytnou celoroční zdroj potravy a úkryt.

Nepoužívám postřiky a insekticidy, a to ani ty schválené pro organické zemědělství. Místo toho se snažím vybrat (nebo vyšlechtit) vhodné odrůdy a vyvinout odpovídající postupy k posílení Velké smlouvy, aby zahrada mohla fungovat a prospívat i bez postřiků.

Nejlepším zdrojem informací o škůdcích a opatřeních proti nim ve vašem kraji jsou místní katalogy, knihy o zahradničení a sousedé. Těch si dobře všimněte. Pokud všichni úspěšní pěstitelé zeleniny a ovoce kolem vás mají své pozemky oplocené, je pro to zřejmě dobrý důvod.

21. Rostliny potřebují ochranu před nemocemi

My organiční zahradníci obvykle chráníme své rostliny před nemocemi správným střídáním plodin, načasováním výsevů tak, abychom se vyhnuli období největšího infekčního tlaku, odpovídajícím zavlažováním a pěstováním rezistentních odrůd.

22. Rostliny někdy potřebují chránit před počasím

Tato kniha se věnuje rostlinám, které rostou většinou venku a nevyžadují skleníky. Ale i tyto rostliny někdy potřebují trochu pomoci. Často pocházejí z míst s odlišným počasím. Rajčata jsou vytrvalé tropické rostliny a nejsou odolná vůči mrazu. V místech s mrazivými zimami je proto musíme pěstovat, jako by to byly letničky. A je třeba jim časným výsevem poskytnout dostatek času, aby daly úrodu dřív, než začne znovu mrznout. Vyséváme je proto doma pod umělým osvětlením nebo ve skleníku, aby získaly před sezónou náskok asi šest týdnů. Ven je vysazujeme, až když se dostatečně oteplí.

Rozšiřuje se i pěstování ve fóliovnících (hoop house) nebo zakrývání jednotlivých řádků různými fóliemi. Fóliovníky mají obruče z kovu, laminátu nebo PVC pokryté na způsob tunelu plastovou fólií, takže zakrývají jeden nebo víc záhonů. Na koncích jsou kvůli větrání otevřené. Denní teploty bývají uvnitř tunelu mnohem vyšší než venku, takže těch pár stupňů navíc stačí obvykle ochránit rostliny před mrazíky. Tenké plastové krycí fólie se pokládají na řádek a spočívají přímo na rostlinách. Stejně jako tunely poskytují víc tepla za slunečného počasí a trochu ochrany při mírných mrazech.

23. Můžete používat sazenice nebo semena

Použití sazenic místo výsevu přímo na záhon může mít mnoho výhod i nevýhod a důsledků s ohledem na odolnost vůči počasí, požadavkům na vodu a druh a množství práce, jak o tom pojednávají následující kapitoly.

Některé plodiny se hodí k přesazování, jiné nikoliv. U dalších máme na vybranou, protože rostou dobře vyseté i vysazené. Většina lidí pěstuje rajčata ze sazenic. Kořenovému systému rajčat přesazení vyhovuje a z každé rostliny získáte spoustu rajčat. Zahradníci obvykle volí přímý výsev u kukuřice, fazolí a hrachu. Kdybyste je přesazovali, na hodně práce by připadl jen malý výnos. Navíc kukuřice, fazole a hrách tvoří kulový hlavní kořen, jenž má sklon prorůst z květináče dřív, než je nadzemní část dost velká na přesazení. A při přesazení se tyto kořeny většinou poškodí.

Abyste mohli vysazovat, potřebujete sazenice. Můžete je koupit nebo si vypěstovat vlastní. Pro vlastní sazenice potřebujete skleník nebo světlé místo uvnitř domu. Pokud chcete sazenice kupovat, omezuje vás to na plodiny a odrůdy, které jsou ve vašem okolí k dostání, což omezuje vaši jedinečnost a kreativitu. Ovšem koupě rajčatových sazenic může být výborný první krok k pěstování vlastní zeleniny. Jen si zapište jejich odrůdu, kdyby vám rajčata chutnala, abyste si je

mohli příště opatřit.

Ovocné stromky a sazenice zeleniny se obvykle sázejí stejně hluboko, jako rostly v kontejneru. Ale jsou i výjimky. Rajčata se obvykle schválně sázejí hlouběji, než rostly původně. Vytvoří pak na zanořené části stonku adventivní kořeny a získají tak výhodu. Pokud však zasadíte příliš hluboko ovocný stromek, ponořená část kmene začne hnít. Zasadíte-li roubovaný stromek tak, že srůst mezi podnoží a roubem se ocitne pod povrchem půdy, roub (samotná odrůda) může sama vytvořit kořeny (zpravokoření) a potlačí tak žádoucí vlastnosti podnože včetně očekávané konečné výšky stromu. Takže při výsadbě ovocného stromku dbáme na to, aby byl zasazen přesně tak hluboko, jak rostl v kontejneru.

Sazenice by se před výsadbou měly otužit, to znamená, že by se měly několik dní aklimatizovat na počasí venku, než je vyjmeme z kontejnerů a vysadíme do půdy. Obojí, vystavení venkovnímu počasí i vyklepnutí z kontejneru spojené s poškozením kořenů, je pro rostlinu šok. Je lepší, aby se rostlina vypořádala vždycky jen s jedním šokem najednou.

24. Některé rostliny potřebují oporu

Tyčkové fazole se potřebují při růstu ovíjet kolem tyčky, treláže, pěkně vysokého stonku kukuřice nebo slunečnice. Bez opory by nerodily moc fazolí, a i ty by byly zablácené a okousané od hmyzu. Nevyplatí se nechat je rozvalovat se po zemi, což jsem si jako zahradnická začátečnice několikrát ověřila. Indeterminantní odrůdy rajčat se také někdy vyvazují k trelážím. Někdo dává přednost pěstování v kleci, to znamená, že vyrobí jakousi konstrukci, která umožní keříku rajčete stát vzpřímeně bez vyvazování. Není pak nutné se zabývat jednotlivými výhonky, stačí uprchlíky zastrčit zpátky do klece.

25. Některé rostliny potřebují prořezávání

Z ovocných stromků vyřezáváme mnoho vnitřních větví, které by ve stínu dávaly malé plody. Můžeme také strom tvarovat tak, abychom mohli ovoce snadno sklízet. Ostružinám odstraňujeme staré odplozené výhony, abychom udělali prostor mladým plodným výhonům.

26. Učte se co nejlépe sklízet a skladovat

Mnoho zahradníků umí lépe pěstovat než sklízet a skladovat své výpěstky. Znáám zahradníky, kteří vyprodukují stovky kilogramů rajčat ročně, ale ani jediné rajče špičkové kvality. Někdy proto, že nepěstují ty nejlepší odrůdy. Ale mnohem častěji tkví problém v tom, že dobře neskлизují. Většina zahradnických knih se žádné plodině nevěnuje natolik podrobně, aby popsala i správnou sklizeň a skladování. V této knize se zaměřím jen na několik plodin, ale proberu je důkladně včetně informací o sklizni a skladování. Toto je kniha pro lidi, kteří milují dobré jídlo. A naším zájmem není jen vypěstovat dobrou potravinu. Chceme vypěstovat, sklízet, uskladnit a pak sníst výborné jídlo – tak výborné, že může být jednou z největších životních radostí.

27. Experimentujte

Zahradničení znamená vždycky zkoušení a experimentování. Zkoušení je jen pouhé zkoušení, experimentování je zkoušení pod kontrolou. Kdykoliv použiji hnojivo, vynechám dvě tři rostliny nebo i řádky. Často se pak ukáže, že hnojivo neudělalo žádný rozdíl. To znamená v příštích letech miň práce i výdajů. Když zkouším novou odrůdu, vždycky ji prostřídám nebo vysázím ob řádek se svojí základní dosavadní odrůdou. Kdyby nová odrůda neprospívala sama, mohlo by to být způsobeno půdou, počasím nebo jiným faktorem. I zkoušením bez kontroly se můžete něco naučit, zvlášť když zkoušíte mnohokrát v různých letech. Ale mnohem rychlejší a účinnější je experimentovat, to je zkoušet věci s kontrolou. Ve své knize o šlechtění a semenářství věnuji celou kapitolu tomu, jak při testování odrůd a při výzkumu získat co nejvíc informací na nejmenší ploše a s minimem práce. (Pozn. 2–3.)

28. Dělejte si alespoň stručné poznámky

Mnozí zahradníci uchovávají propracované záznamy. Pokud si složité záznamy udělám já, nikdy si je pak nepřečtu, takže pro mne jsou složité záznamy jako žádné záznamy. Lépe dopadnu s minimálními poznámkami, ke kterým se vrátím a přečtu je. Vždycky si zapisuji dobu výsevu (výsadby), odrůdu, u kupovaných semen i jejich zdroj, rok, kdy jsem je sklídila nebo koupila, dále místo na zahradě, kam jsem je vysela, a kdy jsem začala sklízet. To je několik věcí, které mohu po několika letech chtít vědět. Někdy si dělám podrobné poznámky při testování odrůd, šlechtění nebo degustaci. Ale často moje psané záznamy obsahují kromě těch pár údajů jen výsledek, někdy jen „ano“ nebo „ne“. To znamená zasít znovu nebo ne.

29. Uvažujte v malém

Nezorejte nebo nezryjte větší plochu, než o jakou se můžete starat. Je mnohem snadnější plochu zryt a osít, než ji udržet bez plevelu. Jestliže se vám vysejí jednoleté plevely, nebo když převládnu ty vytrvalé, je po mnoho let pěstování na tomto pozemku daleko pracnější nebo úplně nezvládnutelné. Nepoužívejte bagr, postačí-li rýč, zvlášť když jsou vaše znalosti a zkušenosti někde na úrovni rýče. Pokud uděláte z neznalosti chybu, bude menší a snadněji napravitelná. A kdo z nás nemá nějaké mezery ve znalostech důležitých věcí kolem nás? (Pozn. 2–4.)

30. Všechno je propojené

Vše, co uděláte, ovlivní i vše ostatní. Nemůžete udělat jen jedinou věc. Všechno má nepředvídané následky. Výsledky nejsou nikdy přesně předpověditelné nebo žádoucí. Vždycky jsou tu vedlejší účinky. I ta nejmenší zahrádka je složitější než věda nebo filosofie. Kdykoliv můžete, vyzkoušejte svůj nápad nejprve v co nejmenším měřítku a uvidíte, co se opravdu stane.

31. Zpomalte

Zahradničení je jako život. Není cílem dospět co nejrychleji ke konci. Důležitý je hlavně průběh.

Když zavřu oči a nadýchnu se chladného vzduchu plného rosy a vůní zahrad zde ve Willamette Valley někdy časně na jaře, co všechno mohu vědět? Co mohu říci o své zahradě a o tomhle úrodném údolí, když ucítím jejich bohatou vlhkou vůni? Které rostliny cítím? Jakou půdu? Jaká stvoření? Co slyším? Naslouchám... Nejdřív uslyším ptáky na stromech, kachny pídící se poblíž po potravě, vzdálený hluk ze silnice. Zaposlouchám se víc. Slyším, jak brouk okusuje rostlinu asi třicet centimetrů nad zemí a dvaapůl metru ode mne. Půjdu se pak podívat, kdo to tak hlasitě žvýká. Uslyším lehké zašustění pod mulčem – asi myška, pomyslím si. Slyším, jak hned za plotem hrabe v půdě sysel. Otevřu oči, rozhlédnu se po šťavnaté zeleni zahrádky orámované modrou oblohou a tmavozelenými horami a vím, že sem patřím. My – zahrada a její zahradník – patříme k sobě. Vyvinuli jsme se jeden pro druhého. Jsme pro sebe určeni. Potřebujeme se. Pouze s tím druhým jsme plně sami sebou. Patřím sem, na tohle místo a teď, do této zahrady, do tohoto úrodného údolí v téhle skvělé, bohaté, mírumilovné a štědré zemi. (Pozn. 2–5.)

32. Všeho si všímejte

Jen se podívejte, jak ta dravá vosa nalétává na kolonii mšic na rostlině hořčice. Zdá se, že mravenci jdou do obrany. Ale co brání? Mšice? Medovici? Co se to tu děje? Zdá se, že vosa se snaží vyhnout i tomu nejmenšímu mravenci, a mravenci neohroženě útočí. Vosy znovu a znovu kličkuje, střemhlav se vrhá na místo bez mravenců pro sousto ukradené sladkosti. Je to tedy medovice a nikoliv mšice, po čem vosy touží. Mravenci ji opakovaně napadají se široce rozevřenými kusadly a vosy se vznášejí do vzduchu. Pozoruji je, jako by se čas zastavil. Nevybavuji si slova „dravá vosy“, „mravenec“ nebo „mšice“, ale jen se dívám a cítím, skoro jako bych byla každou tou bytostí. Beze slov jsem spojena s vosou, mravencem, mšicí i s celým dějem, jako bych je pozorovala z velké dálky i z jiného času, a zároveň naplno tady a teď. Pak se mi vybaví slova – vosy, mravenec, mšice – a vrátí se běžné vnímání. Ale ten okamžik žije v mé paměti dál. Takové momenty jsou důležitou součástí důvodu, proč zahradničím.

33. Sklízajte, uchovávejte a rozšiřujte semena odrůd, které máte nejraději

Ani u svých nejoblíbenějších odrůd nemusíte sklízet semena každý rok. Ale měli byste to alespoň umět. A měli byste mít záložní zásobu semen. Mnoho ceněných odrůd pěstuje pro všechny prodejce semen jediný dodavatel. Pak stačí jediná chyba, aby byla odrůda ztracena navždycky. Pokud máte uschovanou zásobu semen této odrůdy a víte, jak je skladovat, můžete začít osivo množit. Dokud je odrůda ke koupi, množit ji nemusíte. Ale měli byste zkusit vyrábět osivo, abyste to uměli. Já mám ráda zásobu svých semen nejoblíbenějších odrůd. Mnoho zahradníků nikdy semena nesbírá. Ale nezdolní zahradníci chtějí mít možnost pokračovat v pěstování, i kdyby něco bránilo přístupu ke kupovanému osivu. A to může být právě v okamžiku, kdy by na zahradničení záleželo nejvíce.

Pokud vyséváte jen semena a odrůdy vypěstované jinými lidmi, šířte jejich kreativitu a jejich

hodnoty. Jste konzument, nikoliv plnocenný účastník. Když pěstujete semena, stáváte se zdrojem, pěstitelem. Vy vybíráte, které geny se budou předávat. Vybíráte podle svých vlastních nápadů, potřeb a hodnot. Pokud například provozujete organické (ekologické) zahradničení, vybíráte odrůdy nenáročné na vstupy, nemusejí mít obalované osivo a spoustu pesticidů k tomu, aby prospívaly. A vybíráte odrůdy, které dobře rostou ve vašich podmínkách a vyhovují vašim účelům.

Používáte-li vlastní osivo, uzavíráte cyklus. Naplňujete v plné míře Smlouvu zahradníka s jeho rostlinou, že ji bude chránit, vážit si jí, šířit a vysévat její semena. Stáváte se tak příčinlivým a tvůrčím partnerem v dalším vývoji Velké smlouvy.